

УДК 331.522.4:631.11(477.44)

**Чорнопищук Т.І.**, к.е.н., доцент<sup>©</sup>*Вінницький національний аграрний університет***ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ВІННИЧЧИНИ**

*Проаналізовано тенденції формування трудового потенціалу у сільськогосподарських підприємствах Вінниччини, виокремлено проблеми, що впливають на якісні та кількісні показники у процесі формування трудового потенціалу агроформувань. Досліджено основні умови розвитку трудового потенціалу у сільському господарстві області.*

**Ключові слова:** *трудоий потенціал, трудові ресурси, сільське населення, демографічні процеси.*

**Постановка проблеми.** Соціально-економічний розвиток країни, а відповідно і реформування аграрної сфери економіки мають супроводжуватися економічними трансформаціями та розвитком людини, як головної продуктивної сили. У Національній стратегії розвитку “Україна - 2015” визначено, що основною рушійною силою сучасного цивілізованого процесу є гуманітарні чинники – освіта, здоров’я, кваліфікація, інтелектуальність, мобільність, особисті якості, цінності, світоглядна система, моральний профіль людини [1]. Ефективне формування трудового потенціалу на селі безпосередньо диктується і своєрідністю сучасної економічної ситуації. Однак у сучасній аграрній політиці пріоритетність інтересів селянина більше виражена у сфері ідеальних побажань, а не реальних дій з боку уряду та суспільства загалом. А глибокі динамічні зміни у формуванні трудового потенціалу за останні роки свідчать про негативні тенденції (несприятлива демографічна ситуація, погіршення показників соціального розвитку на селі, некваліфікований менеджмент у більшості агроформувань тощо), які загострюють проблеми у стабілізації роботи вітчизняних сільськогосподарських підприємств не стільки на цей час, як у майбутньому.

**Аналіз досліджень та публікацій.** Питання ефективного формування трудового потенціалу у вітчизняних сільськогосподарських підприємствах широко висвітлювалися у дослідженнях вітчизняних науковців, зокрема Д.П. Богині, О.А. Бугуцького, І.Ф. Гнибіденка, М.І. Долішнього, В.С. Дієсперова, О.І. Здоровцова, Г.І. Купалової, М.Й. Маліка, П.Т. Саблука, О.Шкільова, О.Г.Шпикуляка, К.І. Якуби та інших. У основі цих досліджень лежать методичні основи визначення категорії “трудоий потенціал”, обґрунтування умов ефективного формування трудового потенціалу у агроформуваннях. Та еволюція соціально-економічних відносин, реформування аграрного сектору ставлять перед вітчизняною наукою завдання нового осмислення питань теорії і практики

розвитку людини і сукупності її здібностей, потреб, інтересів, життєвих цілей та орієнтацій, їх ефективної реалізації, аналізу соціально-економічних передумов і закономірностей формування трудового потенціалу, умов залучення і повного використання у суспільному виробництві.

**Метою дослідження** є вивчення основних тенденцій формування трудового потенціалу у сільськогосподарських підприємствах Вінниччини та обґрунтування напрямів розвитку трудового потенціалу у сучасних умовах.

**Виклад основного матеріалу.** Розвиток ринкових відносин на сучасному етапі, реформування економіки, зокрема галузі сільського господарства, зумовлюють глибокі зміни у сфері формування трудового потенціалу. Трудовий потенціал є узагальнюючою категорією процесу становлення і розвитку людини в трудовій діяльності, а також важливим виробничим ресурсом у системі соціально-економічного потенціалу країни. У наукових та практичних дослідженнях трудових відносин, що формуються у вітчизняній економіці, категорія стала використовуватися лише з розвитком приватного сектору та поглибленням ринкових важелів господарювання для характеристики максимально можливої потенційної здатності людини до праці, тобто для комплексної оцінки запасу робочої сили в врахуванням не лише чисельності населення, а його якісних параметрів – освіти, кваліфікації, трудової активності, потенційної продуктивності праці. Трудовий потенціал сільськогосподарських підприємств у економічній літературі розглядається переважно як кількість, якість і міра наявної та потенційної сукупної здатності населення сільської місцевості яка реалізується у його трудовій поведінці.

Характеризується трудовий потенціал дієздатною силою окремої людини чи групи людей до самовідтворення та створення споживчих вартостей, засобів до життя і до цього часу ні натуральної, ні грошової одиниць виміру, притаманних лише цій категорії, економічна наука не віднайшла. Переважно для її кількісного вираження залишаються фізичні особи як носії і персоніфіковані власники цієї дієздатної сили. Відповідно, кількісні параметри трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств визначаються чисельністю працівників підприємств, розташованих у сільській місцевості, а також кількістю селян, які з певних причин не зайняті у процесі виробництва, але володіють здатністю до праці і при створенні відповідних умов можуть реалізувати цю здатність для створення матеріальних благ або надання суспільно корисних послуг. Якісні характеристики трудового потенціалу визначаються фізичним станом здоров'я працівників, їх віком, освітою, кваліфікацією, трудовою активністю, зайнятістю, творчим характером.

Оскільки “трудовий потенціал” розглядається як сукупність працездатного населення з їх кількісними та якісними характеристиками, тобто прослідковується територіальна приналежність населення, тому частіше у науковій літературі розглядається на регіональному рівні. Процес формування трудового потенціалу підприємств залежить від низки факторів. Насамперед, проявляються первинні задатки кожної людини (талант, рівень інтелекту, здатність сприймати і засвоювати інформацію, мотиваційні пріоритети). Крім

того, в процесі життєдіяльності людина набуває певних характеристик (професії, рівня освіти, рівня кваліфікації, становлення до певної професії тощо), що формуються під впливом демографічних, соціально-економічних, соціально-психологічних, політичних, етнічних та інших факторів.

У Вінницькій області сільське населення складає 50,4% наявного населення області, тоді як у 1960 р. цей показник складав 82,5 %, у 1980 р. – 64,2%, 2000 р. - 53,4 %. Чисельність сільського наявного населення Вінниччини на 1.01.11 р. становила 827,1 тис. осіб [2]. Щорічно сільське населення Вінниччини зменшується. Темпи зменшення чисельності сільського населення у області значно випереджають темпи зменшення міського населення. Лише за період 2000-2011 рр. чисельність міського населення області зменшилася на 3,6 %, сільського населення - на 14,4%, або на 172,8 тис. осіб.

Однією з виражених тенденцій у формуванні трудового потенціалу села є депопуляція сільського населення. У сільській місцевості України депопуляція розпочалася з 1979 року. Для Вінниччини інтенсивність скорочення сільського населення є вищою середньої величини, що склалася по Україні. На кожних 1000 жителів сільської місцевості Вінниччини сільське населення скоротилося на 11 осіб [3].

Поглиблення депопуляції відбувається під спільним впливом несприятливої динаміки обох основних демографічних процесів – народжуваності та смертності. На Вінниччині коефіцієнт народжуваності за 2010 рік складав 10,6 осіб на 1000 жителів і був близьким до середнього значення по Україні, тоді як коефіцієнт смертності складав 16,2 особи. Серед сільського населення Вінниччини рівень смертності у 2010 р. склався вдвічі вищим порівняно до міського населення області. І навіть за рахунок підвищення народжуваності у поточному десятиріччі не можливо істотно пом'якшити депопуляцію через довготривалі негативні зрушення щодо смертності населення.

Важливу роль у формуванні розриву між міським і сільським населення щодо інтенсивності депопуляції відіграє такий структурний чинник, як вищий рівень постаріння сільського населення. Скорочення частки молоді за рахунок зростання частки осіб похилого віку, що властиве українському суспільству, більш швидко відбувається у сільській місцевості. Аналіз вікового складу сільського населення Вінниччини свідчить, що молодших працездатного віку селян (до 16 років) – 16,2 %, працездатного віку – 53,0% і 30,8 % складає населення пенсійного віку [3]. Молодь у віці від 15 до 25 років, за даними Головного обласного управління статистики у Вінницькій області, складає 12,7% сільського населення (105897 осіб), у віці 25-29 років – 47890 осіб, або 5,8%, тоді як сільське населення області віком від 60-69 років складає 10,3%, а 70 років і понад – 17,3 %. [3].

Доповнює явища, загрозливі для подальшого існування сільського способу життя, нелегальна трудова міграція, яка вже стала серйозним викликом для держави. У сільській місцевості Вінниччини за рахунок міграції відбулося скорочення населення, яке склало 2,3 особи на 1000 жителів села.

Як наслідок вище вказаних демографічних тенденцій у сільській місцевості, щорічно зменшується чисельність селян зайнятих у суспільному виробництві. У 2010 р. зайняте у сільському господарстві населення складало 53,4 тис. осіб, або 7,7 % усього зайнятого у області населення, що на 136,8 тис. осіб, або на 15 відсоткових пункта менше рівня 2000 р. [3]

Негативні тенденції простежуються і щодо якісного складу сільської робочої сили. До 1990 р. в сільському господарстві України простежувалася тенденція зростання освітнього, професійного, кваліфікаційного рівня сільськогосподарських працівників. З 90-х років простежується постійне погіршення якісних і кількісних показників забезпеченості галузі кваліфікованими кадрами керівників, спеціалістів і працівників робітничих професій. Тоді як пропозиція кваліфікованих працівників сільського господарства у останні роки перевищує. Вищі навчальні заклади області лише III–IV рівнів акредитації щороку випускають майже півтисячі спеціалістів для сільського господарства, з яких значна частина отримує направлення у сільське господарство. За такої пропозиції на кожну з вакансій щороку міг би оголошуватися конкурс з не менш як 2–3 осіб, але проблема в тому, що переважна чисельність цих випускників не стає до роботи, а з тих, хто призначається на посади, звільняються протягом першого ж року роботи. Внаслідок безадресної підготовки молодих спеціалістів, а також відсутності належної оплати, умов праці, відпочинку і проживання у сільській місцевості, станом на кінець 2010 р., у сільському господарстві та сфері пов'язаних з ним послуг повну вищу освіту мали лише 9,9% облікової чисельності штатних працівників, 14,6%- неповну та базову вищу. Не краща ситуація спостерігається також у сфері підготовки й підвищення кваліфікації кадрів сільських професій [2].

У процесі відтворення трудового потенціалу села на стадії використання також простежуються негативні тенденції. Рівень доходів працівників аграрних підприємств, як основа відтворення та розвитку трудового потенціалу села, є критично низьким. Середньорічна номінальна зарплата у сільському господарстві в 2011р. була на 15 % нижча, ніж у середньому по області [2]. Значна частина штатних працівників сільського господарства одержують заробітну плату, нижчу за мінімальну.

Мало на меті створити умови для формування із селян ефективних господарів-товаровиробників і реформування земельних відносин, які б працювали на себе, на свої доходи. Проте за роки трансформаційних перетворень не набуло великого поширення формування середнього класу селян. Чисельність фермерських господарств у області уже тривалий час перебуває на одному рівні – 1,3-1,4 тис., не забезпечує високих грошових надходжень реалізація право власності селянами на земельну ділянку (пай).

Несприятливою для розвитку населення у сільських населених пунктах залишається наявність основних життєзабезпечуючих чинників (закладів освіти, охорони здоров'я, культури, побуту, комунального господарства тощо). Їх кількість є значно меншою від потреби і досягнутого рівня в містах.

Визначальною умовою розвитку трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств виступає формування раціональної продуктивної зайнятості протягом року, а також заохочення до покращення роботи в аграрному секторі, забезпечення людей високою оплатою праці і стимулювання до вдосконалення своєї праці. Вищезгадані проблеми на селі можна вирішувати шляхом диверсифікації видів діяльності сільського населення. А для поліпшення демографічної ситуації та продуктивного використання трудового потенціалу необхідно розробити обґрунтовані регіональні програми розвитку сільських територій, забезпечити дієву державну підтримку аграрного підприємства й пільг для розвитку малого бізнесу, сільського туризму, кредитування заходів щодо створення соціальної інфраструктури, збереження культурних цінностей села та ресурсного забезпечення організаційних заходів щодо формування трудового потенціалу. Це посприє розвитку виробничої та соціальної інфраструктури в сільській місцевості, стимулюватиме розвиток сфери послуг, що в кінцевому результаті, позитивно позначиться на рівні життя, формуванні сільського трудового потенціалу.

**Висновки.** Процес формування трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств протягом останніх років характеризується негативними змінами, що проявляються на всіх стадіях відтворення трудових ресурсів, починаючи з відтворення та розподілу й закінчуючи їх використанням. Важливими економічними умовами вирішення вище зазначених проблем є, насамперед, забезпечення раціональної продуктивної зайнятості сільського населення протягом року, поліпшення кадрової політики у сільськогосподарських підприємствах, обґрунтування на регіональному рівні програми розвитку сільських територій, формування сприятливої для розвитку середнього та малого бізнесу на селі державної політики.

#### Література

1. Україна – 2015. Національна програма розвитку/ Українсько-політичні об'єднання “Український форум”. – К.:2008. – 72 с.
2. Статистика: Головне управління статистики у Вінницькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.vn.ukrstat.gov.ua](http://www.vn.ukrstat.gov.ua)
3. Статистичний щорічник Вінниччини за 2010 р. /За ред. С.Н.Ігнатова.-. Вінниця: Держкомстат ГУС у Вінницькій області, 2011. – 620с.

#### Summary

**Chornopishchuk T.**

*Vinnitsa national agricultural university*

#### MAJOR TRENDS OF EMPLOYMENT POTENTIAL FORMATION PROCESS AMONG AGRICULTURAL ENTERPRICES OF VINNYTSIA REGION

*Major trends of employment potential formation process among agricultural enterprises of Vinnytsia region have been analyzed, the problems that affect qualitative and quantitative indicators in the process of employment potential formation process among agricultural enterprises have been revealed. The basic conditions of employment potential formation process within agricultural field have been researched.*

Рецензент – к.е.н., доцент Батюк Б.Б.